

JEGYZETEK A VONATBAN

ÜTIRAJZ

Pethovics Kálmán

Minden utazásnak megvan a maga varázsa. De ennek különösképpen: szovjet beutazási vízum ritkán kerül turistaútlevelebe. Nálunk is kevesen dicsekedhetnek azzal, hogy jártak Kijev, Leningrád és Moszkva utcáin. A megismerés izgalma jóval az indulás előtt befészkelődik az ember idegrendszerébe, s míg napközben a hivatalos papírok után kilincsel, éjszaka távoli tájakról, ismeretlen városokról álmodik... Fogalomná nőtt városnevek szerepelnek a hivatalos utazási programban. Városnevek, amelyek az utóbbi fél évszázad történelmének nagy eseményeit idézik. De vajon csak Október emléke vonzza az embert Kijevbe, Moszkvába, Leningrádba? Lehet, hogy ez érdeklí; az utas szippantani akar a Szovjetunió levegőjéből, embert műemlékeit, múzeumait, képtárait sorolták a megszemlélendők közé. Az utast azonban, aki ez alkalommal a kíváncsi turista szerepét alakítja, nemcsak ez érdeklí; az utas szippantani akar a Szovjetunió levegőjéből, embert akar látni a patinás városok utcáin.

A turista különös teremtés. Nemcsak a kíváncsiság sokféle árnyalata jellemzi, hanem bizonyos előítéletek is terhelik, távoli emlékek és régi illúziók fokozzák a megismerés vágyát és röppentik fel képzeletét a tények mezejéről... Meg aztán egy-egy felesleges nylon ing, egy-egy divatos felöltő is meghúzódik a pakk valamelyik zugában, s miközben Puskin sírját akarja látni és az Anyeginből idéz, titkon egy picikét, egy parányit azon töri a fejét, miképpen értékesíthetné előnyösebben a felesleges holmikat... De olyan is akad, aki romantikus emlékeket kerget: a tanítónő negyven esztendőn át vesződött a gyerekekkel egy kis bánati faluban, generációkat tanított az írás-olvasás tudományára, az első világháború csúnya éveire és egy hadifogolyra emlékezik, aki esténként, nyilván holdvilágnál, a végtelen orosz sztyeppekről mesélt, ahol vad fű burjánzik és vadvirágok nyílnak. A nyugdíjas mérnök több évtizedes szolgálat után világot akar látni: járt Párizsban, Londonban, Rómában, de bőrröndjéről hiányzanak a moszkvai, leningrádi és kijevi szállodák színes címkéi. Az egyetemi hallgatót a közlekedés, a vendéglátóipari szakembert a szállodák, kávéházak és éttermek érdeklík, a zenetanárnő Csajkovszkijról és Sosztakovicsról beszél, az újságíró pedig Jevtusenkót idézgeti:

„Minden olyan, mint rég.

Mint rég.

S valami más,

mégis valami új van itt
csöndben, zsivajban:
mégis, valami nagy, tömeges változás
zajlik, zajlik e város
mélyén feltarthatatlan."

Két hét a roppant távolságok hazájában nagyon rövid idő. Két hét még arra sem elegendő, hogy az ember jobban megízlelje az élet felszínét. Pedig itt a jelszavas lelkesedés veszélye éppen úgy kísért, mint a korlátolt előítéleteké. Az öncélú lelkesedést és a korlátolt előítéleteket egyaránt vámmentesen lehet bevinni az ország területére, de most utólag bátran megállapíthatom, hogy a végletek szerelmeseit érte a legtöbb meglepetés. Sajnos az újságíró éppen úgy nem nélkülözheti a végleteket, mint ahogy a festő sem mondhat le a monoton realitás kedvéért a fehér és fekete színről. Hogy miért kell ennyit beszélni a végletekről? Azért, mert a határátlépés első pillanatától kezdve végletekként ható jelenségek és látványosságok köszöntenek: a pályaudvar várótermének egyik sarkában ásványvizet és limonádét szolgáltató automata, a másik sarokban a söntés elárusítója az első elemiből ismert golyós számológéppel adja össze a kopejkákat.

Milyen hatásos ellentét! Az igazság viszont az, hogy egy rubelben száz kopejka van, száz kopejkáért sok mindent lehet vásárolni, és ezek a primitív számoló alkalmatlanságok meggyorsítják a kiszolgálást... A vevő válogat, az elárusító a kiválasztott portéka értékét odébb tolja a golyók tengelyén, s mire a vevő befejezi a válogatást, az elárusító papírra vetett számok és a szokásos összeadási művelet nélkül bementja az összeget. Szokás dolga. Így állunk az ellentétekkel, és ilyenek a végletek, ha közelebről szemügyre vesszük őket. A megérkezés pillanata nem volt sem ünnepélyes, sem lehangoló. Hivatalos volt. Szigorúan hivatalos. Záhony és Csop között. a Tisza túlsó partján megáll a szerelvény. Zöld sapkás katonák lezárják a vagonajtókat, átveszik az útleveleket, alulról, felülről tüzetesen megvizsgálják a szerelvényt, s a vonat fél óra múlva indul tovább a mintegy négy kilométerre levő határállomásra.

A vámvizsgálat már sokkal gyorsabban megy. Az utas kiállítja a vámbejelentési űrlapot, beírja, hogy nincs valutája, fegyvere és aranya, a vámtiszt átveszi a nyilatkozatot, aláírja és lepecsételi, az utas előzékenyen invitná a bőrdíjét, de a vámtiszt int, hogy szükségtelen, kéri a következőt... Mindez alig öt percig tart. A vonat viszont — új szerelvény, szélesebb nyomtávon — csak két óra múlva indul tovább. Mit lehet addig csinálni? Tessék körülnézni a városban — mondja udvariasan a tolmács. Csop nem város — falu. Jelentéktelen kárpátaljai falucska, apró házakkal, keskeny utcákkal, de az állomás új épülete a település méreteihez mérten monumentális. Magas, egyemeletes zöld épület, fehér díszítőelemekkel és oszlopokkal.

A csopi vasútállomás épületének méreteit nem a helyi szükséglet, hanem országos érdek szabta meg. Rendkívül magas, tiszta váróterem, vámhivatal, falatozó és egyéb hivatalos helviségek. Az emeleten étterem. A falakon óriási festmények. Sok a kioszk — emléktárgyakat, újságokat, brosrúkat, folvóiratokat, élelmiszercikkeket és katonai holmikat árúsítanak. A villanymenetrenddel el lehet szórakozni. Ha az ember Leningrádba akar menni, megnyomja a megfélelő gombot és kivilágosodik a csop—leningrádi vonal. Ha az ember Moszkvába akar utazni, szintén megnyomja a megfélelő gombot, és nem világosodik ki a csop—moszkvai vonal... Úgy látszik, mások is szórakoznak vele. De nem sok idő marad a nézelődésre. Hamarosan a hangosanbeszélő felhívja az utasokat, hogy foglalják el helyüket a vonatban. A moszkvai gyors szerelvényében csak hálókocsik vannak. Min-

den kocsiban külön fülke a kéttagú személyzetnek. A kocsifolyosóján menetrend. A vonat másodpercnyi pontossággal indul. Az ágynemű kiosztása azonban vontatott. Vékony matrac, két lepedő, váncos, pokróc és egy törülköző jár a menetjegyhez. A szállodák tanulmányozására induló vendéglátóipari szakember bíráló megjegyzést tesz a személyzet munkájára. Túl lassan dolgoznak, magyarázza, és nem elég udvariasak. Látszik, hogy betanult munkásnők... A szakember hosszan indokolja észrevételeit, de senki sem figyel rá. A szerelvény rádiója — minden fülkében van egy hangszóró, melyet tetszés szerint lehet halkítani, erősíteni és kikapcsolni — szerencsés utat kíván, s máris felharsan egy induló... Kárpátalja szép, Boszniára emlékeztető tájain robot a vonat.

Uzsgorod az első állomás. „Nyugat-Ukrajna fővárosa” — magyarázza a tolmács, akit a moszkvai Inturiszt turistacsoportunk rendelkezésére bocsátott. Sikerül megvinnünk az Uzsgorodon megjelenő Kárpáti Igaz Szó aznapi számát. Sok apró hír az első oldalon: „A nagy Októbernek ajándézzuk a hősi munka gyümölcseit” gyűjtőcímet alatt. A félkövér betűkkel szedett fő közlemény címe: „Teljes megterheléssel üzemeltessük a termelési kapacitásokat!” A SZKP KB két jelszava olvasható a címszalagon a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 45. évfordulója alkalmából. Az egyik így hangzik: „Kolhoztagok és szovhoz munkások! Mindenirányúan fejlesszék a közösségi állattenyésztést! Növeljék a hús, a tej, a vaj, a tojás és más termékek termelését!” A második oldalon többnyire tudósítások a kolhozokból és szovhozokból. A harmadik oldal teljes egészében az olvasók leveleit közli. A negyedik oldal és a lap legérdekesebb rovata a Kárpátontúli Sün. Az olvasók élesen bírálják a hibákat és fogyatékoságokat. Az újság ukrán, orosz és magyar nyelven jelenik meg.

Nyolc óraker — moszkvai időszámítás szerint — vacsora az étkezőkocsiban. A vendéglátóipari szakembernek alkalma van elmondania újabb észrevételeit. Ezzel szemben a vacsora jólesik. Itt találkoztunk először a híres orosz salátával és az ásványvízzel, ami végigkísért bennünket az egész úton. Az asztalon kétféle kenyér: fehér és barna, rozs- és búzakenyér (a rozskenyér ára 12 kopejka, a félbarna 16 kopejkába, a fehér pedig 24 kopejkába kerül). Mi többnyire rozskenyeret ettünk. Ami engem illet, csak egy pillanatig gondoltam a híres orosz vodkára. Fél deci 45 kopejka. Negyvenöt kopejkáért negyvenöt doboz gyufát lehet venni, vagy három kiló rozskenyeret, ha úgy tetszik. És most illene pár szót mondani a keresetekről is, hiszen mi egyszerű halandók így szoktuk mérni és összehasonlítani az életszínvonalat, de ez részben még korai lenne, részben pedig az ilyen összehasonlítások rendszerint irreális képet adnak a való helyzetről. A kirakati árak mellett sok minden tartozik még az életszínvonalhoz.

Ködös, sötét éjszakában száguldott a vonat. A második világháborúból ismert városnevek következtek. Lemberg, Tarnopol, Vinica, Kijev. Romok, felgyújtott falvak, SS kivégzőosztagok. Ordító címek a fasiszta sajtóban: „Ezt látták Európa fiai a szovjetparadicsomban!” De kár, hogy éjszaka van... Egy-egy elszuhanó épület után nézek a vonatablakból. A most élő nemzedékek tudatából már nem lehet kitörölni a háború emlékeit. Most már tudom — visszafelé napközben utaztunk ezen a vidéken —, hogy a háború nyomai eltűntek, a városokban békésen füstölögnek a kémények, és a végtelen orosz, ukrán mezők felett is béke honol... megnyugtató, szelíd és egyszerű emberi béke... A szerelvény rádiója békés jó éjszakát kívánt az utasoknak.

Kijevben süttött a nap. Foga volt, de süttött. Kijevben minden lakosra huszonnyolc négyzetméter zöld terület jut. Bécsnek, Párizsnak sokkal kevesebb a ligete. Az utcákon nincs nagy forgalom. Igaz ugyan, hogy Kijev.

Moszkva után, területileg a Szovjetunió legnagyobb városa. Nagyobb, mint a hárommilliós Leningrád. Hatalmas területén nincsenek forgalmas gócpontok. Még a főutca, a Krescsatik is csendes. De mint később kitudt, csak délelőtt, munkaidő alatt. Délután benépesedik a város. Délután bármelyik európai metropolissal össze lehet hasonlítani. Kijev az orosz városok anyja. Sokat szenvedett. Hétszáz esztendővel ezelőtt Batu kán seregei rombolták le, száz év múlva a litvánok foglalták el, a következő évszázadban lengyel fennhatóság alá került, az intervenció és a polgárháború idején elkeseredett harcok színtere, majd a második világháborúban, 1941 szeptemberétől 1943 novemberéig Hitler csapatai ismételték meg azt, amit hétszáz esztendővel azelőtt Batu kán seregei tettek... De Kijev nem a pusztulás, nem a szenvedés városa. Kijev a ligetek városa.

És a diákok városa. Falai között százhuszezer diák tanul. A diákok teszik üdévé, fiatallá. A százhuszezer diákból hetvenhatezer az egyetemeken tanul. A város első egyeteme 1824-ben épült. Az első évben hatvannégy hallgatója volt. 1904-ben az egyetemisták lázadása után a cár parancsára vörösre festették az épületet. Piruljon a szégyentől! Fiatal egyetemista kalauzolt bennünket a városban. Az Inturiszt minden idegenvezetője egyetemista. A légiforgalmi vállalat női alkalmazottai is egyetemisták. A város negyvennégyezer hektárnyi ligetét egyetemisták gondozzák. Egyetemisták vetik a fűvet, egyetemisták ültetik a fákat, csinálják a virágágyásokat és gereblyézik össze a lehulló leveleket... Minden iskola (17 egyetem és 32 középiskola) elvállalta egy-egy liget védnökségét. Ha eldobod az üres cigarettásdobozt a liget sétányán, akkor valamelyik iskola becsületét csorbítod meg. És egyáltalán nem kell csodálkoznod, ha e köztisztaság elleni hívásra nem az egyenruhás rendőr, hanem egy fiatal diák vagy diáklány hívja fel a figyelmedet: „Eltárs, valamit elvesztett!”

Mit tesz ilyenkor a külföldi? Először legyint. Semmiség... Üres... De a diák még egyszer megismétli a figyelmeztetést: „Valamit elvesztett az elvtárs!” Akkor egy másik diák is odajön. Az elvtárs pedig enyhe szégyenkezéssel felveszi az eldobott cigarettásdobozt, és pár méterrel odább a szemeteskosárba dobja. Itthon ismerőseim közül sokan feltették a kérdést: „Ugye, sok a rendőr odakint?” A sztálini idők emlékeiből fakadnak e kíváncsi és lényegében naiv kérdések, amelyekre gyakran kell saját tapasztalataim alapján válaszolnom. De vajon mit válaszoljak? Ha azt mondom, sok, nem hazudok, de ha az ellenkezőjét állítom, akkor is igazat mondok. Mert Oroszországban, az utcákon és tereken semmivel sincs több egyenruhás rendőr, mint például Olaszországban. Sőt! Kevesebb... De miképpen értékeljem és magyarázzam a fiatal diák vagy diáklány figyelmeztetését a ligetben? Ha mindazokat számbavenném, akik Oroszországban ilyen vagy olyan formában a rendre ügyelnek, akkor valóban sok a rendőr odakint...

Rendőr az utcaseprőnö Leningrádban, aki a Névai sugárút széles járdáján kemény szóval figyelmeztetett, hogy ne rúgjam szét az általa rakásra söprött szemetet, és ezzel a logikával rendőrnek titulálhatom a kijevi Métro ügyeletes kalauznojét, aki dohányzás miatt köntörfalazás nélkül kitessekelt a lejárati automaták csarnokába. Sőt végül már jómagam is rendőrré váltam, mert rágyújtás előtt mindig figyelmesen körülnéztem az utcán, hogy van-e a közelben szemetgyűjtő edény, ahová a gyufaszálat és a cigarettacsonkot dobhatom... De vajon a milánói Scala melletti kisvendéglő egyébként nagyon udvarias pincére nem a rendőr szerepét alakította-e, amikor egy ősz hajú hazámfiát eltessékelt a járdára rakott vendéglői asztal mellől, mert elfelejtette megrendelni a két deci ásványvizet? Természetesen a milánói fehér kabátos rendőr hatásköre csak a vendéglői asztalokig és székekig terjedt — azon túl egy másik, valódi, egyenruhás rendőré a szó. Nos, a fehér kabátos és a szürke egyenruhás rendőr hatásköre közti választóvonal, ami annyira szembeötlő Olaszországban, az a Szovjetunióban

nincs. Az egyenruha nélküli rendőr hatásköre kiterjed a járdára, az útestre, a ligetekre, pázsitokra, sporttelepekre, pályaudvarokra, autóbusz- és villamosmegállókra, temetőkre, mindenhova.

Más szóval a rendőr ott van az emberek agyában, ösztönében, idegrendszerében. A társadalmi fegyelem, ami valószínűleg kemény adminisztratív intézkedésekkel, büntetésekkel és egyéb kényszerítő körülményekkel kezdődött valamikor, ma már, negyvenöt esztendővel az októberi forradalom után, tudatosodott, az életszemlélet szerves részévé vált. Az ilyenmit a külföldi nehezen érti, nehezen tudja magának megmagyarázni. Az első napokban lépten-nyomon afelől érdeklődtünk, hogy mivel büntetik azokat, akik az utcán szemetelnek és rendetlenkednek. Ilyen és hasonló kérdésekkel traktáltuk az idegenvezetőket, akik — úgy látszik, mégsem készültek fel elég alaposan a külföldi turisták fogadására — nem adtak határozott választ. Végül magunk kezdtünk kitalálni bizonyos büntetéseket. Kijevben valaki kitalálta, hogy tíz rubel büntetés jár a szemetelésért. Ez az összeg Leningrádban két és fél rubelre csappant. Moszkvában aztán a találgatás értelmét vesztette, mert kitűnt, hogy a kihágásokat külön-külön bírálják el. Közülünk azonban senkit sem büntettek meg, pedig nem tartoztunk a legfegyelmesebb járókelők közé.

Szeretném még egy hazai példával is megvilágítani ezt a dolgot. Nálunk, az én városomban hajnalban kezdik az utcát söpörni. Esőköpenyes emberek, jobbadán idősebbek, a Városi Köztisztasági Vállalat alkalmazottai, hosszú nyelű söprűkkel verik fel a port, söprik az utcát. A szemetet kis kupacokba gyűjtik, s azt mások zörgő vastalicskákban szállítják a gyűjtőhelyre. Egy nyári hajnalon saját szememmel láttam, amint egy pityókás atyafi — véletlenül ismerem, és tudom, otthon figyelmesen ügyel arra, hogy a cigarettahamu ne hulljon a szőnyegre — virtusból belerúgott egy szemétkupacba. Valódi egyenruhás rendőr nem volt a közelben. A söprűs ember pedig nyelt, valamint talán gondolt is, és szótlanul visszament összesöpörni a kupacot. Szerettem volna, ha ott terem egy rendőr, de az eszembe sem jutott, hogy belevatkozozak a más dolgába. Es önök? Önök a tizéves állampolgárt, az ennivaló kis huncutot megakadályozzák-e abban hogy a lombot tépázza és a liget virágát tiporja, vagy hogy vágató vesszőparipának kitörje a néhány héttel ezelőtt társadalmi munkával elültetett facsemetét?

Nem merem tovább folytatni a dolgot, magam is félek a sok szokatlan és furcsa következtetéstől. Mi másmilyen emberek vagyunk, és a rendőr is minden valószínűség szerint másképp születik meg bennünk. Fájdalommentesebben, szabadabban, önkéntesebben. Mosolygósabb lesz ez a rendőr, büszkébb, és megtanulja becsülni a más büszkeségét és megbecsülni a más munkáját. Nincs szándékomban összehasonlításokat végezni — hiszen egyelőre Kijevben vagyunk a Krescsatikon, lassan beesteledik, és kigyúlnak a lámpák, és ezerféle látvány csábít —, azt azonban meg kell mondanom, hogy vannak ennek a rendőrnek gyengéi is. Merev, zárkózott és keveset mosolyog. Mondhatnám, néha komor, darabos... talán túl sok volt itt a vér és a gyász, túl sok volt az áldozat, és túl hosszú volt a kényszerű hallgatás...

De az emberek itt sem egyformák.

Este, moszkvai időszámítás szerint tíz órakor a kijevi opera előtt egy fiatalember tüzet kért. Alig szippantott egyet, máris feltette a kérdést, ami számára fontosabb volt a tűznél. Turisták? Igent intettünk. Mindjárt gondoltam — mondta, s csatlakozott. (Nem volt nehéz kitalálnia. Mindössze ötven méternyire lehettünk az Inturiszt Lenin úti szállójától, és szerbül beszélgettünk.) Nagyon beszédes volt a fiú. Nevetgélt, tréfálkozott, és a sok szónak az lett a vége, hogy megkérdezte, nálunk mennyibe kerül egy nylon ing. Mi a foglalkozása iránt érdeklődtünk, mire ő esőkabátra terelte a szót.

Így kérdésre kérdéssel válaszolva társalogtunk egészen addig az üres szobortalapzatig, mely közvetlenül az opera mellett deszkakerítéssel van körülvéve. „Mondja, kinek a szobra állt azon a talapzaton?” „Azon — mondta tarkóját vakarva, hunyorogva —, azon Joszif Visszarionovics állt, de mondja, valójában mennyibe kerül önöknél a nylon ing?” Kereszt- és vezetéknevén emlékezett meg Sztálinról, olyan hangsúllyal, mintha közvetlen ismerőséről, cimborájáról lett volna szó, a név elhadarása után lélegzetvételnyi szünet nélkül rátért a lényegre, esőkabát, nylon ing, de lehet más is... Alig tudtunk megszabadulni tőle.

Nagy kerülővel tértünk vissza a kivilágított Krescsatikra. Ott egy fiatalember ismét tüzet kért. Ismét következtek a kérdések és árajánlatok. De ezzel már beszélünk politikáról is. Azt hiszem, ezt a típust nevezik a Szovjetunióban huligánnak.

Mindketten egyetemistának vallották magukat. Mindketten a Szovjetunióban nem kapható közfogyasztási cikkek iránt érdeklődtek. Nylon ing és esőkabát. De lehet más is... A kitűnő minőségű bundák hazájában, a nagy telek hazájában két nevetéses portéka. Egyik sem közszükséglet. Az emberek egyébként — s a gyerekek főleg — jól öltözöttek, a boltokban van áru, pénz is van, amivel az árut megveszik, de a rendőr még nem jutott el mindenhová.

Napsugaras reggel érkezünk, és holdfényes éjszaka búcsúztunk Kijevtől. Tulajdonképpen délután a TU-104-essel kellett volna utaznunk Leningrádba. De Leningrád a köd miatt nem fogadta a gépet. A délutánt átrostokoltuk a kijevi reptér barakkszerű épületében. Valamivel este nyolc óra után egy négymotoros Antonov 10-es gépen emelkedtünk a levegőbe. Hétezer méter magasban, óránként 650 kilométer sebességgel röptünk Leningrád felé. Előbb megkerültük Kijevet. Madártávlatból a város százezernyi fénypontcskájával óriási ékszerre hasonlított. Fenséges és lírai élmény a Dnyeper tükrén megcsillanó holdsugár... Mennyi mindent el kellett volna még mondanom erről a városról, hogy teljes legyen a kép! Hiszen jártunk az új városnegyedekben is, ahol előregyártott elemekből futószalagon épülnek a házak, megnéztük a nagyszerű kijevi stadiont, amelyet pontosan azon a napon akartak ünnepélyes külsőségek között megnyitni, amikor Hitler megtámadta az országot, láttuk a völegények áruházát, a nagyáruházat, a Dnyeper-parti kikötőt, a Metrót, a ligeteket, ahol az öreg nyugdíjasok mit sem törődve a hőmérő higanyoszlopával, nyugodtan dominóznak... Később minden eltűnt. Már csak itt-ott kacsintott fel egy-egy magányos fénypont. Majd új városok következtek. Új fénycsóvák az éjszakában...

A széles Névai sugárúton, Október negyvenötödik évfordulójának napján az késő délutáni órákig hullámozott a tömeg. Ezen a napon felbomlott a turistacsoportunk, és a hivatalos program sem valósult meg. Görbe éjszakánk volt: a vacsorához vodkát és pezsgőt szolgáltak fel, volt zene, tánc és nagy nemzetközi kavargás: szállodánk éttermében jugoszláv, lengyel, keletnémet, magyar turisták ismerkedtek a Szovjetunió messzi vidékeiről érkezett kirándulókkal, aztán a szálloda több száz méter hosszú zegzugas folyosóin imbolyogva széledtek szét a közömbös személyzet szeme láttára — mámoros, kavargó, furcsa, ködös novemberi éjszaka volt, fényben úszó utcák, tűzijáték, feldíszített kirakatok és plakátok, plakátok... De mindez csak egy éjszakán át tartott. Reggel a felvonuló katonai alakulatok fegyelmezett menetelésére ébredtünk, a Néván tengeralattjárók és hadihajók horgonyoztak, az Auróra cirkálót reguláris tengerészek foglalták el, gépesített rakétaegységek haladtak a Téli Palota felé... De ez nem tartott sokáig. Egy óra múlva a város apraja-nagyja kiözönlött a Névai sugárútra,

a fegyelmezett sorok felbomlottak, gyerekek túlköltek, léggömbök emelkedtek a magasba, az úttestről leszorultak a gépjárművek, a csendes mellékutcákon egymásba karolt szerelmespárok andalogtak el a hullámzó emberfolyamból... Dél felé megjelentek a kefehengeres gépkocsik, hogy felszívják a szemetet, de a tömeg csak hömpölygött tovább rendületlenül. Negyvenöt esztendővel ezelőtt ezen az utcán dőlt el a szocializmus gyakorlati megvalósulásának kérdése.

Alig háromszáz esztendővel ezelőtt verték le az első cölöpöket Nagy Péter cár parancsára a Néva deltájának ingoványos talaján: e három évszázad folyamán, a főúri pompa és a mérhetetlen társadalmi elnyomás, a szenvedés keresztüzzében alakult és formálódott ki Európa egyik legszebb nagyvárosa, az Észak Velencéjének titulált Leningrád. Leningrád megcsinálta a forradalmat, győzelemre vitte Lenin gondolatait, de nem lett az első szocialista állam fővárosa. A cári állam pusztuló gépezetének roncsai maradtak itt, egy széthulló társadalmi osztály gerinchadának maradványai, az éhségtől, a szülés kínjaitól szenvedő nagyváros, amelynek utcáin Makszim Gorkij szemébe könny szökött, amikor a kutyája számára csontért könyörgő, éhező nagyhercegnőt látta kilincselni az éttermekben... Szeñvedett ez a város Hitlertől és Sztálintól is, de túlélve minden megpróbáltatást, rettenthetetlenül hű maradt Leninhez és önmagához. Valamikor a pénz, a fény, a pompa és a nyomorúság gyűlt itt össze, aztán az átalakulási időszak ellentmondásainak legszembeötlőbb színterévé vált, majd a tudomány és az alkotás székhelye lett: nem kis büszkeséggel mondják a leningrádiak, hogy városukban készültek azok a rakéták, amelyek az első embert vitték a világűrbe, és hogy innen indult el a Lenin atomjégtörő is... Ma a hatszáz híd városában több mint száz tudományos intézet működik, ezekben több ezer tudós és tudományos munkatárs dolgozik, és százezrek tanulnak az egyetemeken.

De kinek van kedve most statisztikai adatokkal bibélni! Az élet hömpölyög a Névai sugárúton, a hangos időkben csendesen duzzadó, az ünnepeken is hétköznapi orosz élet: egy csoport kisdíák galambokat fényképez a Fontanka partján, a víz sima tükrét hangos robajjal rendőri motorcsónak szeli, a galambok felröppennek, a gyerekek méltatlankodnak, de aztán lábujjhegyen újra megközelítik a megtépázott farkú, csúnya városi galambokat. A mellékutca torkolatában címtáblával ellátott tehergépkocsikről kenyeret, konzerveket árúsítanak, az éttermek, kávéházak zsúfoltak, és tegnap a Névai sugárúton egy édességbolt előtt legalább fél kilométer hosszú sort láttam... Itt készítik a város legjobb süteményét — magyarázták a fejcsoválva bámuló turistáknak, akik katonatiszteket is láthattak a hosszan, hosszan kigyózó, fegyelmezett sorban. Az élet apró jelenségeinek, a bosszantó fogyatékoságoknak nem tulajdonítanak komoly jelentőséget. Egyesek szerint ez az orosz nagyvonalúság megnyilvánulása, mások szerint a központosított irányítás következménye. Ki az ördögnek jut eszébe a cukrászsütemények kérdésével foglalkozni, amikor nagy és rendkívül fontos dolgokról van szó! 1920-tól 1960-ig a Szovjetunióban harmincnégyeszeresére emelkedett a termelés! Melyik kapitalista ország dicsekedhet ilyen sikerrel? Ugyanebben az időszakban a gyárparban kilencszeresére emelkedett a munka termelékenysége. Az alkalmazásban levők létszáma hatszor nagyobb, mint 1920-ban volt. A munkanélküliség ismeretlen fogalom. Ugyanakkor az Egyesült Államokban (a közgazdaság terén minden kérdésben az Egyesült Államok eredményeihez mérik magukat) a kétkezi és szellemi munkából élők 4,7 százaléka munka nélkül télenkedik!

Az ember máris óvatosabban feszegeti egy-egy hiánycikk problémáját. De egészen elhallgatni mégsem lehet. Nem kell minden leningrádinak a város legjobb, legnevesebb, legismertebb édességboltjában vásárolnia, az igaz viszont, hogy az áruelosztás illetékes tisztviselője megfeledezhet egye-

bekről is. Hadd idézzek egy tudósítást a Kárpáti Igaz Szóból: „Az utóbbi időben ilyen emberek árasztották el falunkat. Szép csendesen háznak, és felajánlják szolgálataikat. — Vegyenek szatént. Étesztőnk is van. — Nem nehéz elképzelnünk e házalók „munkanapját”, akik „minden megerőltetés nélkül sóvárognak hasznót húzni”. Reggel a városban portékával rakják tele batyuikat, a nap folyamán pedig házaiba árusítják. Visszaélnék azoknak a kereskedelmi dolgozóknak a hanyagságával, akik nem szereznek be bizonyos cikkeket, ők pedig háromszoros áron adják el. Érdekes megjegyezni, hogy a házalók előszeretettel kereskednek a szomszédos falvakban. Saját falujukban bizonyára restelkednek. Pléhpfát vágj és kereskedj! Pléhpfára pedig különösen olyanok szorulnak, mint B.... L.... és K.... J.... Mindketten egy bikát is letaglózhatnak öklükkel, s mégis háznak. Akadna más munka is K.... M.... és K.... M.... számára Bilkén. E községben bizonyára ösztönzik az effajta ténykedést, mert igen elszaporodtak a házalók. Mindenestre harcolnak ellenük.”

Leningrád és Bilke között jónéhány száz kilométer van. De a Névai sugárúton mutatkozó probléma Bilkén is hasonló formában jelentkezik. Oszintén szólva, nincs is nehéz dolga a házalónak, ha a boltban valaki elfelejtette beszerezni vagy kiutalni a szükséges élesztőt. Hát igen, vannak még hibák... De talán jó is, hogy vannak. Egyébként miből élnének a humoristák...

E röpke bilkei kirándulás persze nem sokat változtat a dolgok állásán. A gazdasági élet döntő területein elért sikereket nem lehet sem elvitatni, sem lekicsinyelni. Közgazdasági csoda az, hogy egy országban, ahol a lákosság létszáma évente három és fél millió lélekkel szaporodik, teljesen megszűnt a munkanélküliség, noha nem lehet tudni, hogy a bilkei házalókat a nyilvántartás melyik rovatában mutatják ki. Egy másik adat mutatja, hogy az országban, ahol az alkalmazásban levők 47 (!) százaléka nő, minden negyedik munkás és alkalmazott tanul. Más szövei, állandóan lépést tart a termelés fejlesztésének és korszerűsítésének gyors folyamatával. A gépesítés korszerűsítése és az automatizáció bevezetése a gyárparban megköveteli az emberek gyors szakmai átképzését. A hétéves terv folyamán például a szénbányászatban százharmincezer embernek, a fémiparban ötvenezer embernek, a naftafeldolgozó iparban ötvenkilencezer embernek kell szakmát változtatnia. Az ipar műszaki fejlesztésének gyors folyamata belső megrázkódtatások nélkül zajlik. A kapitalista államokban pedig, az Egyesült Államokban is, ez komoly gondokat okoz. 1965-ben — a szovjet tervek szerint — a munkába lépő ifjúság nyolcvan százalékának teljes középiskolai szakképzettsége lesz. Az adat jelentőségét csak akkor lehet igazán felismerni, ha figyelembe vesszük, hogy 1926-ban a fizikai munkát végző dolgozók nem egészen egy százalékának volt középiskolai szakképzettsége, ez a szám 1939-re négy és fél, 1959-re pedig, a népszámlálás adatai szerint, 39 százalékra emelkedett. Az ilyen számok mögött kell keresnünk a Szovjetunió nagy gazdasági és műszaki sikereinek nyitját, és e számok tükrében kell látnunk a nem egészen gondtalan életű, de nem is panaszkodó szovjet embert.

Az általános műveltség színvonalának emelkedése az utóbbi időben egyre fokozódik, és itt találjuk meg a számunkra meglepő jelenségek titkát, hogy például Moszkvában, a Majakovszkij téren tizenötezen hallgatták Jevtusenko verseit, hogy egyes színházak belépőjegyzeit tizenöt-husz nappal az előadás előtt eladják, hogy a képtárakban és kiállítási csarnokokban napról napra olyan tolongás és zsúfoltság van, mint nálunk a sporttelepek nézőterén. Kikből áll ez a tömeg? Kik töltik meg a színházak nézőtereit, a Majakovszkij teret, a képtárakat és kiállítási csarnokokat? Jobbadán fiatalok. Nem pusztán a generációk ízlés- és igénykülönbségéről van szó. Másról is. A háború évei és a háborút követő feszélyezett, néma esztendők

a lemondás évei voltak. Zárkózottságot hoztak. És most, mint tavasszal a fagyos föld, felengedett a hangulat: új, szabadabb szelek fújnak, és a fiatalok lelkesedése itt nem slágerénekest avatott, hanem költőt... Ezek a fiatalok másképpen értelmezik a rendkívül szilárd és öntudatosá vált társadalmi fegyelmet, mint azok, akik titkon visszasírják a sztálini módszereket. Nem minden egészen fehér, és nem minden egészen fekete. Megjelentek az átmenetek, az árnyalatok... Nem minden egészen jó, és nem minden egészen rossz...

Itt a Névai sugárúton láttam két fiatal lányt, amint éppen két fiatalemberrel találkoztak. Az egyik lány a Tudomány és Vallásosság című folyóirat példányát szorongatta kezében. A fiú kikapta kezéből, kamaszos mozdulatokkal hadonászott, és zsdanovi mércével mérve, tiszteletlenül és sokáig nevetett. Hogy lehet ilyen folyóirattal jönni találkára?! Szimbólum? Igen. A realitás szimbóluma. Tudom, hogy ebből az ellesett jelenetből nem lehet komoly következtetéseket levonni, íehet, hogy a lány egészen véletlenül vette magához a Nauka i religija című folyóiratot, lehet, hogy a fiú is egészen véletlenül kapta ki kezéből és ítélte komikusnak a helyzetet, de azt hiszem, hogy színházba már nem véletlenül tértek be. Ilyen és hasonló pillanatsfelvételekből kell összeraknunk az újuló élet képét. A hangsúly a legfiatalabbakon, a legiskolázottabbakon, a legképzettebbeken van: öbennük él és bennük lett igazán nagy Jevtusenko, Voznyeszenszkij, a költő, Nyeizvesznij, a szobrász, Vasziljev, a festő, és őket akarják megmenteni az „eszméhez hű” literátorok, akik régi tojásokon kotlanak, és nemigen akarnak tudomást szerezni arról, ami a való életben történik.

Moszkváról sokat hallottam, sokat olvastam. Cárok, bojárok, pátriárkák, sztrelecek, kalmárok, koldusok népesítették be képzeletem, majd a vnukovói repülőtér protokolláris fogadásai, katonai díszszemlék a Vörös téren, Gagarin, Tyitov, Pavel Popovics érkezése, előregyártott elemekből épült lakóházak a külvárosokban, zászlók, jelszavak, zászlók és jelszavak — mindez összegyűlt és kavargott bennem, miközben a gyorsvonat nyolcvan kilométeres sebességgel száguldott Moszkva felé. A fölfokozott gondolatok megfeneklettek a leningrádi pályaudvar egyszerű, tiszta peronján, ahol a szolgálatot teljesítő rendőr intett, s máris odagördült a gépesített hordár és átvette bőröndjeinket. A rendőr egy várakozó autóbuszra mutatott. „Arra tessék. Várják magukat...” S máris az utca, távolban ásító felhőkarcolók ködös körvonalai és az idegenvezető! Moszkva megbolygatott, óriásira duzzadt sok száz éves ősi fészek, ahol az orosz múlt emlékei és az újuló élet meglepő csodái váltogatják egymást, Moszkva a magabiztos higadtság és a nyugtalan ifjúság metropolisa, az emberekkel zsúfolt áruházak és közömbös kereskedelmi alkalmazottak világvárosa... A földalatti gyorsvasút mozgólépcsői, patyolattiszta állomásai, siető utasai... A lefejtett mozaikok, rekonstruálás alatt levő domborművek, szédítő száguldás ötven és száz méternyire a föld alatt — mindez kissé elkábítja, elfárasztja az idegent, aztán még nagyobb erővel újabb titkok, látványosságok felé hajszolja. Túl sokat olvastam, túl sokat hallottam erről a városról, és most utólag úgy érzem, mintha nagyon keveset kaptam volna tőle.

Meglátogattunk egy üzemet is. A Jáva Dohányfeldolgozó Gyár nem tartozik az elkápráztató látványosságok közé. Az ember úgy érzi magát benne, mint bármelyik vajdasági üzemben az adminisztratív irányítás korszakában, azzal a különbséggel, hogy itt az elévült, régi, öreg gépeket félautomata gépsorokkal váltották fel, és hogy a műszaki, egészségvédelmi és tisztasági szolgálat valamelyest jobban működik, mint nálunk. Egyébként a százöt éves gyár toldozott-foltozott épületkolosszusban van, akárcsak a mi régebbi üzemeink, amelyek a felszabadulás után nőttek nagygyá. A

munkatermekbe fehér köpeny nélkül tilos belépni. Mindenki fehér köpenyben dolgozik. Még a rezsimunkások is. A nyugatról hazatérő turisták, tanulmányi kirándulások résztvevői és üzletemberek gyakran mesélik, hogy ott a munkások a gyárban nem érnek rá megbámulni az idegent, a tökéletes, minden mozdulatot figyelembe vevő munkaszervezés, a beütemezett futószalag az ember minden másodpercét igénybe veszi. Itt találkoztunk ráérő emberekkel, munkásnőkkel, akik szóba álltak velünk, érdeklődtek, honnan jöttünk, és hogy tetszik Moszkva, sőt még cigarettáink minőségét is megdicsérték. A munkatermekben sok a falragasz és a jelmondat. Némelyik felirat egészen természetes, magától értetődő dolgokat közöl, ezek feleslegesnek látszanak. Azután grafikonok, munkaverseny-eredmények, vándorzászlók, faliújságok és egyebek. Ahol ennyi papír van a falon, ott tapintatlanság lenne a korszerű kapitalista gyáripari termelés munkaüteméről beszélni, hiszen ezeket a közleményeket alighanem olvasásra szánták. Kissé csodálkozva jegyeztük fel azt is, hogy ebben a többnyire félautomata gépekkel felszerelt gyárban több mint ezerhétszáz alkalmazott van. De amikor megkérdeztük, hogy van-e munkaerőfelesleg, akkor az igazgató csodálkozott: Munkaerőfelesleg nálunk?! Lehetetlen. Nálunk munkaerőhiány van.

Nehéz dolga lenne a vajdasági sajtó derék munkásának, ha a Jáva Dohányfeldolgozó Gyárról kellene cikket írnia. Ha azt kérdeznék, hogy állnak a munkatermelékenységgel, ilyen feleletet kapna: Nagyon jól. Nálunk a munka termelékenysége fokozatosan emelkedik. No, és a nyersanyag? Azzal is nagyon jól. Egy ideig kínai dohányt kaptunk, de a kínaiak az utóbbi időben saját maguk gyártják a cigarettát. Mostanában bolgár és jugoszláv nyersanyaggal dolgozunk. Nincs semmi hiba. Egyébként a nyersanyag-kérdés a MOSZGORSZOVNARHOZ hatáskörébe tartozik. És az áru értékesítése? Ott sincs semmi hiba. A MOSZGORSZOVNARHOZ megírja, melyik cigarettából mennyit, mikor és hova küldjünk, s mi ezt hiánytalanul teljesítjük. No és a tervezés? Semmi hiba. A MOSZGORSZOVNARHOZ megszabja, miből mennyit kell gyártani, és mi máris hozzálátunk a grafikonok elkészítéséhez. Persze fel lehet tenni azt a kérdést is, hogy mi történik akkor, ha a MOSZGORSZOVNARHOZ történetesen valamiről megfeledekzik, ám mit tud egy ilyen kérdésre válaszolni egy művelt és nyilván sok viszontagságon átesett gyárigazgató... Legfeljebb azt, hogy ezt tessék megkérdezni a MOSZGORSZOVNARHOZ-tól. Ha a MOSZGORSZOVNARHOZ valamiről megfeledekzik, akkor körülbelül ugyanaz történik, mint ami Bilkén történt az élesztővel, de erről én nem vagyok köteles beszélni, hiszen a szovjet sajtóban is helyet adnak az olvasó bíráló megjegyzéseinek és a hibák ostromzásának.

Nem tudom, illetlenség-e, de én ott a moszkvai Jáva Dohányfeldolgozó Gyár igazgatói irodájában hazagondoltam. Sok munkástanács ülésen részt vettem már a mi tájunkon: voltak ezek között szürke, unalmas ülések, bosszantóan hosszú, nyakatekert felszólalások, akadt olyan ülés is, amelyet háromszor félbeszakítottak és háromszor újrakezdték, volt olyan felszólaló, aki négyszer kért szót és mind a négyszer ugyanazt mondta, amit először mondott — de ott a, távolban, mindez valahogy nagyszerűnek tűnt fel, hatalmas emberi vívmánynak és a frázissá lapított fogalom, hogy a munkásönigazgatás rendszere felszabadítja az ember alkotó kezdeményezését, valahogy ott a távolban új, erős, rendkívül meggyőző tartalommal telítődött. Nekünk még nem sikerült minden elavult öreg masinát korszerű félautomata gépsorokkal kicserélnünk, de nálunk az ember nem parancsszóra, utasításra gondol a gyár jövőjére, a termelés fejlesztésének rendkívül időszzerű és égető kérdésére, hanem meggyőződésből és tudatosan, mert alkalma van ismerni nemcsak a szűkebb, hanem a tágabb értelemben vett közösség gondjait, problémáit is. Tudom, sokan illetlenségnek tartják, hogy hazagondoltam, de szeretném látni azt a hazámfiát, aki itthon a személyi jöve-

delem felosztásának különféle kérdései kapcsán éles szócsatákat vívott, mit tett volna az én helyemben?! Jó volt hazagondolni...

A legkézenfekvőbb és a legegyszerűbbnek látszó kérdésre nem könnyű határozott és pontos választ kapni: hogy él a szovjet munkás, milyen magas az életszínvonala? A kirakati árak összehasonlítására, elemeztetésre torz és irreális képet ad. A fizetések összege szintén keveset mond: a Jáva Dohányfeldolgozó Gyárban az alkalmazottak átlagos havi jövedelme körülbelül hetvenöt rubel. Egy magasszakképzettségű villanyszerelő havi keresete 140 rubel, a könyvelő pedig 70 rubelt kap. Most elmondhatnám, hogy száz rubelért lehet venni például egy villanyvarrógépet, százötven rubelért televíziókészülék kapható, hogy egy öltözet ruha körülbelül hatvan-hetven rubelbe kerül, és még nagyon sok mindent ideírhatnék, amit a kijevi, leningrádi és moszkvai kirakatok előtt feljegyeztem. Ettől sajnos nem lenne okosabb az olvasó. Elsősorban azt kell figyelembe vennünk, hogy a Szovjetunióban kevés olyan család van, melynek csak egy tagja dolgozik. Ha a személyi fogyasztás összetételét a családi költségvetés kereteiben vizsgáljuk, akkor másképp alakul a helyzet, mint amire a fizetési lista adataiból és a kirakati árakból következtetni lehet. A Szovjetunióban egyszer sem hallottam azt a nálunk nagyon közismert szót, hogy: társadalmi életszínvonal. Viszont bátran fel lehet tenni minden munkásnak azt a kérdést, hogy: mit kap az államtól a fizetésén felül? Egy összkomfortos új lakás havi lakbérére 5 rubel és 75 kopejka. A bölcsődékben a tartásdíjnak csak egyharmad részét kell fizetni. A közös, kollektív kirándulások, a heti pihenő eltöltése ingyenes. A közegészségügyi szolgáltatások, a tanulás, a szakmai képzés, az önképzés nem kerül pénzbe. A társadalmi életszínvonal kérdéseinek megoldása kimondottan az államtól függ, a polgárok követelhetnek ezt vagy azt, viszont nem vehetnek részt közvetlenül a problémák megoldásában. Magától értetődik, hogy ezen a téren is vannak fogyatékoságok, nem minden városban és nem minden városnegyedben működik minden kifogástalanul, a lakások térfogata tekintetében vannak eltérések, néhol több, néhol kevesebb bosszúságot okoznak a kommunális szolgáltatások, de ezeket a kérdéseket nem tárgyalják sem a polgárok, sem választók összejövetelén, ezeket a kérdéseket az állam intézi.

Az állami statisztika szerint pedig egy négytagú család „láthatatlan jövedelme” (társadalmi fogyasztás) havonta körülbelül negyven rubel. Mit is ad hát az állam a fizetésén felül? Fedezi a lakásköltségek összegének kétharmadát, fedezi a közművelődés minden költségét, teljesen fedezi az öregeségi és rokkantnyugdíjakat, fedezi a 112 napos szülési szabadság költségeit, ingyenes gyógysegélyben, részesíti a lakosságot, fedezi a gyermekjátzóterek, bölcsődék és egyéb gyermekintézmények költségeinek nyolcvan százalékát, teljesen fedezi a szanatóriumok és nyaralók költségeit, valamint a könyvtárak, klubok, művelődési otthonok és sportegyesületek költségeit. Erre a célra 1940-ben négy milliárd rubelt, 1960-ban pedig huszonnégy milliárdot adott az állam. 1965-ben a terv szerint negyven milliárd rubelt fordítanak erre a célra. Az adatok kétségtelenül a társadalmi életszínvonal gyors emelkedéséről tanúskodnak. Ha a személyi fogyasztás is ugyanilyen arányban emelkedik az elkövetkező években, akkor valami feltétlenül teljesül abból, amit a falragaszok és jelmondatok ezrei hirdetnek.

A személyi fogyasztás, jobban mondva a családi költségvetés nem olyan, mint nálunk. A Szovjetunióban nincs fogyasztói hitel, a családnak kell takarékoskodnia, ha értékesebb bútordarabot, műszaki árut vagy közlekedési eszközt akar venni. Minden család költségvetésében szerepel egy tétel, melyet vagy odahaza tesznek félre, vagy a bankba visznek, hogy alkalomadtán meghatározott célra költsék. Ezért a takarékoság itt országos jelenség, általános társadalmi tulajdonság, és befolyásolja a személyi fogyasztás struktúráját. De lényegében hat az életszínvonal alakulására, hiszen

az árak ritkán változnak, és az árakat szintén az állam határozza meg. Mindent összegezve, az egyszerű ember, az egyszerű dolgozó ember nem sokat gondolkozik azokon a társadalmi és gazdasági kérdéseken és viszonyokon, amelyek közvetlenül hatnak az életére, életszínvonalának alakulására, de ugyanakkor mély meggyőződéssel bízik az államban. Negyvenöt esztendő múlt el az októberi forradalom óta, negyvenöt esztendeje tart a szocialista társadalmi rend építésének korszaka, és ez a negyvenöt esztendő nem múlt el nyomtalanul, kialakított egy életszemléletet, életfelfogást, amelynek immár szilárd anyagi alapja van.

A falu az falu. Itt nincs Metró, széles sugárút, forgalom, félmillió városnegyed, emelődaru-erdő, de még van szalmafedeles ház, sár és a hatalmas síkságon szabadabban száguld a heves tél, amely jó néhány világhódító hadsereget megállított már, itt órák hosszat robog a gyorsvonat egyik nagyobb településtől a másikig, de a földeket, ameddig csak a szem ellát, jól művelik... Igaz, itt is akad betakarítatlan kukoricaszár, akad rendetlenebb gazdasági udvar, de az a kérdés, hogyan él, hogyan dolgozik és milyen változásokon ment át a falu embere, titok maradt számunkra. A falut nem mutatták meg. A vasutak mentén mindenhol keskeny erdősáv: nyír-, tölgy- és akácfákkal. Az erdősávon túl egy szalma- szénakazal, de sehol egy lovasfogat. A mezei utakat gépjárművek taposták simára. A vasúti sorompók mellett kukoricával megrakott tehérgépkocsik. Traktorvontatta pótkocsik... A távolban gulya... Később láttam egy ökrösfogatot is. Sőt Ukrajnában egy nagy kiterjedésű réten, fejőstehenek társaságában szabadjára eresztett lovak legelésztek...

Hálátlan dolog vonatablakból ismerkedni egy országgal. Az apró észrevételek, pillanatfelvételek halmozása eleve magában hordozza az irrealitás magvait. De a kényszerűség ráviszi az embert, hogy kis mozaikkockákból rakja össze a benyomások általános, egységes képét. Szalmafedeles házak, takaros faépítmények, elhanyagolt házimajorságok, tiszta falusi vasúti megálló, pásztor nélkül legelésző tehéncsordák, távvezetékek, hatvankét tonnás vasúti kocsikból álló szerelvények, reflektorokkal megvilágított teherpályaudvarok, udvarias kalauzok és kevésbé udvarias elárusítók, kedves pincérek és kedvetlen szállodaportások, magasba emelkedő emelődaruk és szorgalmasan füstölgő gyárkémények... mindez hétköznapi, közönséges látvány, ami nyomtalanul eltűnik emlékezetünkből. De arra az öregasszonyra még most is emlékszem. Pedig csak néhány másodpercig láttam. Tehenet legeltetett a vasúti töltés mentén. Feje vastag gyapjúkendőbe volt bugyolálva, vastag vattás télikabát volt rajta, csizma, arcát pirosra festette a heves északi szél... A távolból hosszú marhaistállók körvonalai jelezték a majort, a major előtt nagy gulya legelészett, gulyások, pásztorok nélkül, szabadon. Csak ez az egy, a gulyából kirekesztett tehencske mellett volt ember... ember, aki szeretve fogta a tehencske kötelét, és dúsabb füvet keresett a dércsípte mezőn. Csak néhány másodpercig láttam, de emlékezetemben maradt a kép, mint egy darab élet, mely kiszakadt a hatalmas térből. Egy asszony... Fiúk szülője, unokák szerető nevelője, szentképek tisztelője, bonyolult masinák csodálója volt ő — a nagymama. Kislány korában hallott Leninről, bujdosott a hazájára törő idegenek elől, keserűség, szenvedés és öröm ráncai gyűlnek össze arcán, miközben a nyolcvan kilométeres sebességgel száguldó gyorsvonat mellett megelégedett mosollyal keresi tehencskéjének a dúsabb füvet...